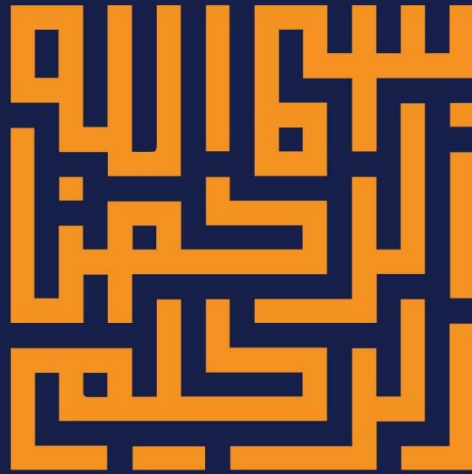

عنوان جلسه:

**جهاد جمعیتی در شرایط نبرد؛ حفظ مؤلفه های
قدرت ملی و تاب آوری اجتماعی**

مِتَد

(مرکز توسعه دانش مسئله محوری)

www.Mtod.ir

طرح کلی جلسه: این جلسه تخصصی به بررسی پیوند ناگسستنی جمعیت جوان با اقتدار ملی و واکاوی تأثیر شرایط جنگی (از جمله جنگ دوازده‌روزه و نبردهای اخیر) بر شاخص‌های کلان جمعیتی می‌پردازد. در این جلسه، ضمن تحلیل چالش‌های پیش‌روی خانواده‌ها در دوران نبرد، مؤلفه‌های چهارگانه مؤثر بر رفتارهای ازدواج و فرزندآوری (اقتصاد و معیشت، فرهنگ و تربیت، سلامت، و سیاست‌گذاری) مورد کالبدشکافی دقیق قرار می‌گیرد. طراحی این محتوا به گونه‌ای است که بتواند ابعاد مختلف این چالش را برای کنشگران و دغدغه‌مندان این حوزه روشن ساخته و راهکارهای عملیاتی ارائه دهد. محورهای کلیدی که در این رویداد تبیین می‌شود عبارت‌اند از: ضرورت امید به آینده و بررسی چگونگی تأثیر تاب‌آوری اجتماعی، مقاومت و امیدواری بر تصمیمات خانواده‌ها برای فرزندآوری و عبور از دوران گذار؛ راهکارهای عملی در شرایط بحران و لزوم ترویج الگوهای پرنشاط ازدواج آسان در جامعه و تغییر نگاه از فرزند به عنوان هزینه به فرزند به عنوان سرمایه‌ای برای سازندگی آینده؛ هم‌افزایی حاکمیت و مردم و تبیین وظایف مهم دستگاه‌های دولتی، شهرداری‌ها، گروه‌های مردمی و شبکه بهداشت و درمان در رفع موانع و ارائه خدمات تسهیلی (نظیر مراقبت‌های رایگان پزشکی و مشوق‌های اقتصادی) به خانواده‌ها و مادران باردار؛ و نقش‌آفرینی در جهاد جمعیتی و تعریف سهم و نقش هر فرد در جامعه (از جوانان در شرف ازدواج گرفته تا والدین و سالمندان) جهت جبران خسارات جمعیتی و کمک به زمینه‌سازی تمدن نوین اسلامی.

مقدمه

از ارکان اساسی و مؤلفه‌های بنیادین قدرت هر ملت، مسئله جمعیت و ساختار سنی آن است. کشورهایی که از جمعیتی جوان برخوردارند و می‌توانند نسبت ترکیبی جمعیت خود را در مواجهه با پدیده سالخوردگی، در وضعیت جوانی حفظ کنند، یا در زمره دولت‌های مقتدر جای می‌گیرند یا ظرفیت بالقوه تبدیل شدن به ابرقدرت را در اختیار دارند. در نقطه مقابل، کشورهایی که به رغم پیشرفتگی، فاقد جمعیت جوان هستند، به‌زودی دچار افول تدریجی شده و از جایگاه ابرقدرتی و توسعه‌یافتگی خود عدول می‌کنند و در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حتی برتری‌های نظامی، دچار رکود مزمن خواهند شد.

وضعیت شاخص‌های جمعیتی پیش از جنگ دوازده‌روزه

مرور اجمالی شاخص‌های جمعیتی کشور در مقطع پیش از جنگ دوازده‌روزه، گویای آن است که نرخ باروری کلی یا متوسط تعداد فرزندان که هر مادر در دوره باروری خود به دنیا می‌آورد، به رقم ۱.۵ تنزل یافته بود؛ به عبارتی، هر زوج ایرانی، به‌طور متوسط، کمتر از دو فرزند را در طول زندگی مشترک خود به جهان می‌آورد. شاخص دیگر، یعنی میزان مطلوب فرزندخواهی در میان خانواده‌های ایرانی، عددی بالغ بر ۲.۵ را نشان می‌دهد، اما آنچه در عمل و در سطح جامعه محقق می‌شود، یعنی نرخ باروری بالفعل، با نرخ باروری کلی هم‌سو و برابر با ۱.۵ است. این فاصله معنادار میان میل و عمل، حاکی از آن است که دختران و پسران ایرانی، در آغاز زندگی مشترک، بیش از دو فرزند را طالب‌اند، اما به سبب موانع ساختاری و محیطی، شمار فرزندان متولدشده از این عدد فراتر نمی‌رود. این روند، به تدریج، هم به کاهش نرخ رشد جمعیت می‌انجامد و هم جامعه را به سمت سالخوردگی جمعیتی سوق می‌دهد؛ در نتیجه، آن مؤلفه حیاتی رشد و تعالی ملی، یعنی وجود جمعیتی جوان و پویا، از کف کشور خارج خواهد شد.

پرسش اساسی آن است که جنگ چه تأثیری بر این شاخص‌ها بر جای خواهد گذاشت؟ به یقین، جنگ دوازده روزه و نبردهای متعاقب آن، در کوتاه مدت، آثار خود را بر جمعیت به صورت آشکار و کمی بروز نمی دهند؛ چراکه فضای جنگی و ابهام موجود در خصوص آینده کشور، افراد جامعه را در باب ازدواج و فرزندآوری دچار تردید می کند و همین تردید، به عنوان مانعی جدی، مانع از اتخاذ تصمیماتی بهنگام در این عرصه می شود. پیامدهای این تردید، اما در سال‌های آتی و در میان مدت و بلندمدت، خود را به وضوح نشان خواهند داد. بنابراین، تأثیر آنی و آماری بر شاخص‌های جمعیتی مرتبط با مولید و ازدواج، چندان محسوس نیست. با این حال، شاخص مهم مرگ و میر به طور طبیعی در جریان جنگ افزایش می یابد و شاخص دیگر، یعنی پراکندگی جمعیت، از طریق مهاجرت جمعیت از مناطق درگیر، خود را نمایان می سازد. مناطقی که درگیر مستقیم جنگ می شوند، با کاهش محسوس تراکم جمعیت مواجه می شوند و جمعیت به سمت مناطق امن تر جابه جا می گردد. بدین ترتیب، چهار شاخص اصلی حوزه جمعیت، یعنی ازدواج و طلاق، مولید، مرگ و میر و مهاجرت، همگی تحت تأثیر فضای جنگی قرار می گیرند؛ خاصه آن که اگر حالت تعلیق و بلاتکلیفی در اذهان عمومی تداوم یابد و معلوم نباشد که جنگ چه زمانی به پایان می رسد یا چه زمانی آغاز می شود، همه این شاخص‌ها به شدت متأثر خواهند شد، هرچند که بازتاب این تأثیرات در کوتاه مدت چندان عیان نیست و بیشتر در درازمدت قابل رؤیت خواهد بود.

چالش‌های ازدواج و فرزندآوری در شرایط جنگی

اینک باید پرسید که چالش‌های پیشین در حوزه ازدواج و فرزندآوری، در شرایط جنگی کنونی که تداوم آن نیز محتمل است، چه تأثیری بر رفتارهای ازدواج و باروری مردم خواهد گذاشت؟

در فضای جنگی، مهم ترین چالش و اولین دغدغه ذهنی عموم، این پرسش محوری است که جنگ تا چه زمانی امتداد خواهد یافت و آیا پایانی برای آن متصور است یا خیر.

دومین مسئله، معضلات اقتصادی است؛ اینکه آیا در شرایط جنگی، با رکود تورمی مضاعف مواجه خواهیم شد و آیا قیمت‌ها جهش‌های ناگهانی و بی سابقه‌ای را تجربه خواهند کرد یا نه.

سومین و شاید مهم ترین مسئله، بحث تاب‌آوری اجتماعی است. در عرصه نبرد، تاب‌آوری در سطوح فردی، خانوادگی، اجتماعی و سیاسی از چنان اهمیتی برخوردار است که هرچه میزان این مؤلفه بالاتر باشد، به طور مستقیم بر تصمیمات ازدواج و فرزندآوری مردم تأثیر مثبت خواهد گذاشت.

به همین سبب، کشورها زمانی که نرخ باروری کلی آن‌ها به زیر رقم ۲ می رسد، تدابیر متنوعی را در پیش می گیرند و امروزه، با عنایت به تبعات بلندمدت و ضرورت حفظ مؤلفه‌های اصلی قدرت، در تلاش‌اند که مطلقاً اجازه عبور از حد جانشینی را ندهند. برای نمونه، کشور عربستان و ازبکستان، با وجودی که نرخ باروری آن‌ها هنوز به زیر ۲ نرسیده است، به سیاست‌های تشویقی و تسهیلی ازدواج و فرزندآوری روی آورده‌اند تا از دامنه سالخوردگی جمعیت مصون بمانند.

چهار مؤلفه مؤثر بر رفتارهای ازدواج و فرزندآوری

تجارب جهانی به روشنی نشان می دهند که چهار مؤلفه اصلی، رفتارهای ازدواج و فرزندآوری مردم را شکل می دهند:

- ۱- مؤلفه اقتصاد و معیشت؛
- ۲- مؤلفه فرهنگی، اجتماعی و تربیتی؛
- ۳- مؤلفه سلامت (که از کیفیت خدمات زایمان طبیعی و سزارین تا محدودیت‌های سنی باروری و دسترسی به خدمات درمانی رایگان یا گران‌قیمت و نیز مسائل مرتبط با ناباروری را دربرمی‌گیرد)؛ و
- ۴- مؤلفه سیاست‌گذاری و حکمرانی.

این چهار حوزه، ارکان اصلی شکل‌دهی به رفتارهای جمعیتی در هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند. کشورهایی که دچار سقوط نرخ باروری شده‌اند، نظیر کشورهای شرق آسیا (چین، ژاپن و کره) یا اغلب کشورهای اروپایی، بر این باور بودند که با تمرکز صرف بر مؤلفه‌های اقتصادی و ارائه مشوق‌های سنگین مالی، می‌توانند از سالخوردگی جمعیت جلوگیری کنند و الگوهای باروری را دگرگون سازند. اما تجربه عملی این کشورها نشان داده است که تکیه محض بر مسائل اقتصادی، حداکثر به مدت ۴ تا ۵ سال و آن هم به صورتی ناچیز و محدود، می‌تواند نرخ باروری کلی را در حد یک تا دو دهم درصد افزایش دهد و پس از این دوره، مردم به‌ناچار به همان الگوهای پیشین بازمی‌گردند.

راه‌حل اساسی در این میان، آن است که در میان مؤلفه‌های چهارگانه، محور اصلی را بر مسائل فرهنگی، تربیتی و اجتماعی متمرکز کنیم؛ چراکه این حوزه، تأثیری بنیادین بر نگاه مردم به ازدواج و فرزندآوری دارد. اگر نتوانیم انگاره‌های ذهنی جامعه را در این زمینه اصلاح کنیم، هرچقدر هم مشوق‌های اقتصادی کلان ارائه شود، توفیق چندانی نصیب ما نخواهد شد و این مشوق‌ها، صرفاً برای قشر محدودی از جامعه، نقش تسهیل‌گر ایفا کرده و رفاه نسبی به ارمغان می‌آورد، اما هرگز به افزایش چشمگیر میل به فرزندخواهی و فرزندآوری نمی‌انجامد.

در کشور عزیز ما ایران که مؤلفه‌های فرهنگی در آن پررنگ است و نگاه امیدوارانه به آینده وجود دارد، این امر بسیار مهم است و راهکار اصلی برای موفقیت در زمینه تغییر انگاره‌ها و الگوهای ازدواج و فرزندآوری، این است که بتوانیم روی محور فرهنگی اجتماعی و مسائل فرهنگی، کار ویژه‌ای تعریف و اقدام کنیم.

با وقوع جنگ دوازده‌روزه و پس از آن نبرد اخیر، اتحادی که در مردم پدیدار شده و به تعبیر امام شهید، بعثتی که اتفاق افتاده، بیانگر آن است که زمینه برای تغییرات فرهنگی در حوزه‌های مختلف از جمله در حوزه ازدواج و فرزندآوری فراهم شده است. اگر از این فرصت و بستی که به برکت خون امام شهید فراهم شده بتوانیم استفاده کنیم، بسیاری از مسائل و مشکلات در حوزه ازدواج و فرزندآوری مرتفع خواهد شد.

نقش محوری امید به آینده در رفتارهای جمعیتی

در کنار این چهار مؤلفه، عنصر کلیدی و جهت‌دهنده آن‌ها، امید به آینده است. هرگاه مردمی نسبت به سرنوشت کشور خویش، به پیشرفت‌های فزاینده، ثبات اقتصادی، تاب‌آوری اجتماعی، همبستگی و وفاق ملی و امنیت پایدار امیدوار باشند، زمینه مساعدی برای ازدواج فراهم می‌شود و در نقطه مقابل، ناامیدی از آینده و ناتوانی در ترسیم چشم‌اندازی روشن، میل به ازدواج را کاهش می‌دهد، یا دست‌کم مانعی جدی در مسیر آن ایجاد می‌کند و برای فرزندآوری نیز یا موجب خودداری کامل می‌شود یا اکتفا به حداقل ممکن را در پی دارد. تجربه تاریخی ایران، گواه روشنی بر این مدعاست؛ پس از پیروزی انقلاب اسلامی و در دهه ۶۰، به دلیل امید عمیق مردم به آینده و جایگزینی نظام نوین اسلامی به جای رژیم ستم‌شاهی، شمار موالید از یک میلیون و ششصد هزار در اواخر دهه ۵۰، در سال‌های ۱۳۶۴ و ۱۳۶۵ از مرز دو میلیون فراتر رفت و حتی رکورد نزدیک به دو و نیم میلیون تولد

در آن دهه ثبت شد. این افزایش بی‌سابقه، مؤید آن است که مؤلفه امید، بیشترین و عمیق‌ترین تأثیر را بر رفتارهای باروری مردم دارد.

راهکارهای ازدواج و فرزندآوری در شرایط جنگی

در شرایط جنگی کنونی که تداوم آن نیز محتمل است، پرسش اساسی آن است که آیا خانواده‌ها باید به ازدواج اقدام کنند یا نه، و در صورت ازدواج، آیا به فرزندآوری مبادرت ورزند یا نه، و چه تدابیر و راهکارهایی برای این امر باید اندیشیده شود؟

در مرحله حاد نبرد که صحنه درگیری مستقیم است، بحث ازدواج یا فرزندآوری چندان موضوعیت ندارد، اما در دوره‌هایی که آرامشی نسبی (نه مطلق) بر صحنه حاکم می‌شود، با رعایت شرایط خاص، ازدواج و فرزندآوری قابل تحقق است؛ چراکه جریان زندگی متوقف‌نشده‌ای است و نمی‌توان آن را به تعویق انداخت. در این فضا، باید در ابعاد ذهنی، اقتصادی و رفاهی، حداقل‌های لازم را برای خانواده‌ها تأمین کرد تا بتوانند به ازدواج یا فرزندآوری اقدام کنند. در شرایط جنگی و همراه با تنگناهای اقتصادی، باید به سمت الگوهای ازدواج آسان حرکت کرد که هم نشاط اجتماعی را افزایش می‌دهد و هم از تأخیر در ازدواج جلوگیری می‌کند. نمونه عینی آن در دو ماه اخیر و در میادین عمومی دیده شد که جوانان، با ساده‌ترین تشریفات، ازدواج کرده و مراسم عقد خود را در میادین شهر برگزار کردند. این الگو، الگویی جذاب، پرشور و قابل توصیه است و نهادهایی چون شهرداری‌ها می‌توانند زمینه تحقق گسترده آن را فراهم آورند. در حوزه فرزندآوری نیز در شرایط جنگی، اصل مطلب آن است که خانواده‌ها، با نگاه به آینده روشن ایران اسلامی و تمدن نوین اسلامی، فرزندانی را برای سازندگی جهان پیش و پس از ظهور بپرورانند. این نگاه تمدنی، که وصیت امام شهید نیز بوده است، می‌تواند بسیاری از خانواده‌ها را به فرزندآوری ترغیب کند. در کنار این نگاه، دستگاه‌های دولتی و مجموعه‌های مردمی نیز وظیفه دارند که با ارائه خدمات مراقبتی و پزشکی مناسب و تسهیل‌گر، از مادران باردار حمایت کنند. برای نمونه، در همین دوره جنگی، سامانه ویزیت رایگان مادران باردار در پیام‌رسان «بله» راه‌اندازی شد که امکان ارسال مدارک پزشکی و تشخیص وضعیت اورژانسی یا غیراورژانسی را فراهم می‌سازد و به کاهش فشارهای روحی مادران کمک می‌کند. همچنین، طرح کارت امید مادر که به مادران صاحب‌فرزند در سال ۱۴۰۴ به بعد، ماهانه دو میلیون تومان اختصاص می‌یابد، از جمله تسهیلات اقتصادی‌ای است که فشارهای روانی و مالی خانواده‌ها را در مسیر فرزندآوری کاهش می‌دهد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در شرایط جنگی، تا زمانی که در فاز حاد نبرد قرار نداریم، عموم مردم می‌توانند به ازدواج و فرزندآوری اقدام کنند، مشروط بر آنکه نگاه خود را به فرزند، از یک هزینه به سرمایه تبدیل کنند؛ سرمایه‌ای برای آینده درخشان ایران اسلامی و تمدن نوین اسلامی. همه گروه‌های مردمی، خیرین، نهادهای دولتی و حاکمیتی باید، همچون گذشته که انصافاً اقداماتی صورت گرفته است، خدمات مرتبط با باروری، بارداری و ازدواج را تسهیل کنند.

این هم‌افزایی جمعی، می‌تواند میلیون‌ها انسان را به‌عنوان ید واحد و متحد، در مسیر ساختن ایران ابرقدرت و ایران زمینه‌ساز تمدن نوین اسلامی، هم‌سو و هماهنگ سازد. هر فرد در این عرصه، که هم‌اکنون عرصه نبرد نظامی و امنیتی است، سهم خویش را در جهاد ایفا می‌کند: سهم جوان در آستانه ازدواج، ازدواج به‌هنگام است؛ سهم فرد متأهل، پرهیز از تأخیر در فرزندآوری است؛ سهم پدر بزرگ و مادر بزرگ، حمایت اقتصادی و روانی از فرزندان و پذیرش نوه‌های نوپدید است؛ سهم خانواده‌ها، اقدام به‌موقع برای فرزندان دوم، سوم، چهارم و پنجم، متناسب با توانایی‌های خود است؛ سهم گروه‌های مردمی و جهادی، تسهیل‌گری و حمایت در ابعاد گوناگون است؛ سهم پزشکان و ماماها، ارائه خدمات درمانی رایگان یا ارزان‌قیمت و مراقبت‌های آسان‌دسترس

و باکیفیت به مادران باردار است. هر کس در این میدان، به اندازه وسع خویش، می‌تواند سهمی ایفا کند و سهم ما از جهاد، ضمن پشتیبانی از جبهه نبرد و حضور در عرصه اجتماعی، در **جنگ جمعیتی** تحمیل شده نیز، با جایگزینی نسل جدید، خسارت ناشی از شهادت عزیزان را جبران کرده و از فروپاشی ساختار جمعیتی کشور جلوگیری نماید. بدین گونه، سهم خویش را از جهاد جمعیتی ادا خواهیم کرد.

مِتود

مرکز توسعه دانش مسئله محوری

    Mtood_ir

۰ ۲ ۱ ۹ ۱ ۰ ۹ ۳ ۴ ۲ ۴

۰ ۹ ۰ ۱ ۲ ۱ ۵ ۳ ۹ ۵ ۷

تهران، میدان ولیعصر، بلوار کشاورز، خیابان شوریده
تقاطع خیابان شوریده و پرویز، ساختمان سبحان، پلاک ۵، واحد ۳